

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА У ТЕОРИЈИ И ЕКОНОМСКОЈ ПОЛИТИЦИ

Др Рајко Касагић*

Резиме: У савременим условима економске активности глобализација је стварност. Она ствара услове за слободну трговину као божију дипломатију којом се грађани свијета повезују, врше размјену робе, услуга, отвара границе за продирање савремене технологије. У теорији се често упозорава на посљедице глобализације које се остварују преко извоза природних ресурса из земаља у развој у развијене земље, а увозе скупа средства за производњу односно савремена технолошка средства што, посљедњих деценија, остварени резултати глобализације то оспоравају. Наиме, велики број фабрика из САД-а је превезен и инсталисан у НР Кину због знатно јефтиније радне снаге. Посљедњих година овога вијека НР Кина остварује највећу стопу привредног раста у свијету (планирано за 2009. год. 8,5% БДП). Глобализацијом се омогућава усавршавање и обучавање кадрова у земљама у развоју који на тај начин могу, у скорије вријеме, повећати ефекте привредног раста тих земаља.

Кључну улогу у остваривању процеса глобализације имају мултинационалне компаније. Њихов утицај, због економског значаја и активности, је велик и на усаглашавање правних прописа земаља са јединственим свјетским стандардима и отварању граница протока роба, капитала и услуга. Оне доприносе протоку најважнијих ресурса - информација.

Земље у развоју се могу прилагођавати глобализацији уз помоћ међународних институција и развијених земаља. Реформе глобалног финансијског система и помоћ земљама у развоју су битни фактори њиховог укључивања у процес глобализације.

* Професор Економског факултета Универзитета у Бањој Луци

Кључне ријечи: *глобализација, природни ресурси, савремена технологија, мултинационалне компаније.*

Увод

Глобализација представља интегрисани процес индустријализације и модернизације која се шири глобално са функцијом интеграције. Индустријализација са организованом производњом је пресудна за привређивање и мото даљег развоја привреде што је условило глобализацију у развијеној фази капиталистичког економског привређивања. Глобализацију можемо посматрати као процес плурализације свијета према нормама којима се остварује интерес капитала и политичке моћи.

Главни учесници у глобализацији имају овлашћење да контролишу велику моћ и приказују извјештаје према својим текућим потребама. То доводи до привидног економског, послје стварног, раста али и до нужног економског пада. Нема идеалног друштва које би перманентно требало да убрза пораст благостања и да створи солидарно друштво. Либерални капитализам је то обећавао, али сувише споро. Идеологије које су хтјеле солидарно и демократско друштво са убрзаним благостањем дошле су у фазу економске и финансијске кризе на глобалном нивоу.

Користи које глобализација доноси привредном расту не могу имати сви. Први изузетак је заснован на географском простору. Ако је привреда једне земље окружена високим планинама (Анди, Химелаји) прилике за екстензивну трговину су ограничене, као и за упијање позитивних ефеката глобализације. Други изузетак је заштита индустрије земаља у развоју који преузима ризик да прерађивачи природних ресурса могу, због незадовољавајуће подјеле рада, да одлажу или блокирају напредак у индустрији.

Недостатак капитала у сиромашним земљама праћен недостатком знања, предузетништва и институција у државном систему омогућава тим земљама слабо учешће у интернационалној подјели рада, односно у интернационализацији производних снага, што је резервисано за земље са добром привредном структуром и развијеном мрежом институција, које обилују предузетништвом и потпомажу његову афирмацију.

Глобализација

У језику академске заједнице често се користи појам глобализације. Овај појам се значајније појављује шездесетих година прошлога вијека, а већ осамдесетих година постаје један од најчешће употребљаваних појмова у науци, публицистици, економији. Значајан догађај који је означио велики скок у процесу свестране, а посебно економске глобализације је пад Берлинског зида.

Економско одређење појма глобализације налазимо у непрекидном, снажном, брзом регулисању и распрострањеном интегрисању производних, трговачких и финансијских елемената и активности. Изучавајући појам глобализације можемо закључити да о појму глобализације постоји велики број дефиниција што указује о комплексности овога појма. Схваћен у најширем смислу, обухвата свеукупне односе и преклапање односа појединаца и институција у мрежи економског, политичког и културног домена. Глобализација је много више од економске интеграције, то је процес превазилажења историјски створених граница - ерозија државних граница.¹ Глобализација је, у економском смислу, процес којим се смањују или потпуно укидају препреке у међународној економској размјени, и повећава економска интеграција међу земљама,² што омогућава убрзану размјену знања и културе.³ У оквирима глобализације изражена су транснационална и интеррегионална кретања капитала и радне снаге, али и интеграције са израженом економском моћи. ОЕЦД (Организација за економску сарадњу и развој) глобализацију дефинише као прекорачење активности фирме везане за инвестиције, производњу, трговину и развој, односно отварање нових тржишта, експанзију технолошких и организационих предности и смањење трошкова и ризика. То је пут прекидања процеса финансирања производа у једној земљи. Производи се израђују у дијеловима фирми које се налазе у више земаља свијета, због чега нема јасне националне препо-знатљивости производа.

Глобализација захтијева да се одбаци свјетоназор концепта нација - држава, а убаци у игру киберити-правила интернетског

¹ Јотановић Ченић Г., *Међународни економски односи*, Економски факултет, Бања Лука, 2006, стр. 136.

² Бодирожа М., Аћин Ђ., *Међународна економија*, Економски факултет, Брчко, 2005, стр. 601.

³ Globalisation guide, NJhat is globalisation, <http://njnjj.globalisationguide.org>

повезивања тј. отварања према “остатку свијета”. Рјешења за развој се не траже изнутра већ извана (“из остатка свијета”). Економија није ограничена унутар једне земље, нити је свијет спој засебних и независних нација-држава. Према захтјеву технологије појам “нација-држава” више није релевантан. За државу се може рећи да су амалгам регија које са “остатком свијета” користе покретљивост капитала и технологије уз отвореност тржишта. Зато се за глобализацију и каже да води ослобођење појединца, потрошача, корпорације, регије од заоставштина нације-државе⁴.

Као резултат промјена у економској политици и технологији, привреде које су некад биле подијељене високим транспортним трошковима и вјештачким баријерама у трговини и финансијама, сада су повезане све гушћом мрежом економске међузависности.⁵ Све бржим ритамм спектакуларних технолошких иновација и све гушћа повезаност, међузависност свијета, органски су повезани. “Ако је бог створио земљу за 6 дана, технолошка револуција преобликовала је реални свијет за само 60 година, у животном вијеку једне генерације.⁶

Уколико се процес глобализације изучава са становишта економске моћи појединих држава, намећући културну и економску хегемонију, претварајући све особине народа у јединствену културу и обичаје служећи функцији задржавања и појачавања њихове превласти, онда имамо у виду глобализацију одозго.

То је јачање моћи мултинационалних компанија са јединственим правилима сарадње и начином живота. Пресликавајући културне моделе мултинационалних компанија у оквир земаља у развоју ствара се синкретично друштво базирано на плагијату. У овом случају ради се о глобализацији која долази одоздо, и која није наметнута директно страним утицајем, него жељом елите да се уклопи у нове глобалне токове. Економски токови роба, капитала и радне снаге намећу контролу финансијског тржишта, а развој транспортно комуникационих технологија подигао је трговинске односе на нови квалитативни ниво. Пораст удјела директних утицаја транснационалних компанија одређује глобализацију као трајни процес са јасним и централизованим управљањем у чему се локалним институцијама оставља врло мало простора

⁴ Ђорђевић С., *Савремени привредни развој и привредни системи*, Бања Лука, 2009, стр. 247.

⁵ Sacks, Geoffrey, *Мистерија глобализације*, <http://njinjnj/alexandriapress.com/arhiva>.

⁶ Мирослав Печујлић, *Глобализација*, Београд, 2002, стр. 54.

за било које одлучивање од стратешког економског значаја. Њихова финансијска моћ је импозантна. Данас у свијету постоји преко 60.000 транснационалних компанија, а од тога 600 производи између једне четвртине и једне петине вишка вриједности у укупној производњи свих добара на свјетском тржишту⁷.

Економска глобализација се проводи преко дјеловања тржишних закона, развоја технологије у области информатике и комуникација као природан и нужан процес раста међународних токова роба и капитала. Дакле, главни токови глобалне економске интеграције су међународни токови роба који се крећу циклично, али имају јасну тенденцију брзог раста. Основни ефекти глобализације су: оптимална комбинација улагања производних фактора у свјетском омјеру, те остваривање теоретски идеалне економске обиме. Структура и величина произведених добара мора да одговара структури и величини потражње на свјетским тржиштима. Један од начина постизања тих услова производње су куповина и спајање привредних друштава у свијету. Процес глобализације омогућава овакве пословне активности.

Узроци глобализације

Схватање појма глобализације је у уској зависности са поимањем узрока настанка глобализације. Најчешће истицани узроци глобализације су: технологија, крај хладног рата, глобални проблеми (клима, миграција), либерализације, трошкови транспорта и брзина отпремања робе.

Технолошке иновације, посебно у области размјене информација и комуникација, одиграле су једну од најзначајнијих улога у настанку и развоју глобализације. Глобализација финансијског тржишта, брзо преbacивање новца, организација транснационалне производње су важни узроци економске глобализације.

Велики пораст трговине, као битан елемент економске глобализације, има за посљедицу смањење трошкова транспорта и убрзање превоза робе и услужне дјелатности. То омогућава да се производи као што су софтвер и базе података шаљу у кратком року с једног на други крај свијета. Технологија и логистика обављају трговину великим

⁷ Japan 1995, Tokyo Keizai Koho Center, Tokyo, 1996, str. 43-45, према Гордана Ченић Јотановић, *Међународни економски односи*, Бања Лука, 2006, стр. 138.

брзинама док нација-држава коче и спречавају остваривање те међузависности

Крај Хладног рата се често спомиње као један од узрока савременог вида глобализације. Током трајања конфликта Исток - Запад свијет је био подијељен, па је остваривана мања сарадња између држава. Падом ове границе (рушење берлинског зида) 1989. год. сарадња између држава су интензивирани. Државе Источног блока су отвориле своје границе и укључиле се у свјетска тржишта опредјељујући се за тржишну економију.

Класичне теорије о глобализацији

Заснивајући на стандардним претпоставкама у економској теорији, амерички економиста Пол Семјуелсон је доказао 1949/50. да ће слободна међународна трговина довести до „изједначавање цијене фактора производње“, тј. да ће се цијене фактора производње - капитала и рада - развијати у правцу тога да буду исте у цијелом свијету.⁸

Шведски економиста Гудар Мирдал, присталица алтернативне економске традиције, сматра да ће слободна трговина довести до тога да ће већ постојеће разлике у платама између сиромашних и богатих држава само порастати. Доказао је зачаране кругове у привреди и указао на посљедице иселјавања капитала из земаља којима је најпотребнији у земље којима је најмање потребан⁹.

Новокласични економисти нису присталице Самјуелсонове теорије као мјере у практичној политици. Његова теорије прихвата уравниловку без обзира на друштвени значај појединачног рада. Ова теорија је доказује шта се дешава у групи економски стабилних држава - у којој симетрични однос зависности ствара неку врсту економске конвергенције. Међутим, Мирдалова теорија доказује оно што се дешава у асиметричном односу зависности који постоји између групе развијених држава и групе држава у развоју.

Претходне теорије глобализације заснивају се на различитим схватањима економије. Теорија коју заступа Мирдар се базира на размјену и трговину, а теорија Самјуелсона на производњи. Ове теорије дуго егзистирају паралелно. У теорији која се базира на размјени и

⁸ Рајнерт С. Ерик, Глобална економија, Београд, 2006, стр. 23.

⁹ Исто

трговини, која се данас огледа кроз нову класичну стандардну теорију, привреда је машина која ствара економску хармонију само ако се претпостави сама себи. У овој теорији се фактори који стварају економски раст - ново знање, нова технологија, синергијски ефекти и инфраструктура - или су изнад теорије или су нестали као специфични феномени у одређеном контексту. У теорији која се базира на производњу, дешава се супротно. У њој су новчани и финансијски извори неопходна скела уз чију помоћ ће се саградити оно што је најбитније - производни апарат једне нације. Управо због тога што су ови фактори - знање, технологија, синергија и инфраструктура - изван стандардне теорије, она долази до закључка да ће глобализација свима подједнако бити од користи, невезано за степен образовања нације.

Разлика између ове двије теорије је врло дубока. Њихово изучавање се базира на различитим схватањима економске суштине човјека.

Теорија која се базира на размјени налази основ у књизи Адама Смита

„Богатство нације“ од 1776. год. Према његовом учењу подјела рада настаје због човјекове склоности да се трампи, размјењује и тргује једном ствари за другу. Та склоност је заједничка свим људима и она припада само човјеку. Присталице ове теорије су изабрали физичке силе као основу економије. Као што планете остају на својој путањи око сунца, тако ће и економије увијек бити у равнотежи, само ако се држи закона свога развоја. Разлика између вјере у невидљиву руку тржишта и у судбину некада је крајње минимална.¹⁰

Теорија која се базира на производњу и иновацију налази основ у говору бившег предсједника САД Абрахама Линколна, 1860. год. Човјек није једина животиња која ради; али је једина животиња која побољшава оно што ствара. До ових побољшања човјек долази кроз проналаске и нова достигнућа¹¹.

Током првог периода, класичне теорије глобализација је доминирала практичном политиком само у кратком периоду на француском двору шездесетих година осамнаестог вијека, под именом физиократија. За физиократе само је пољопривреда била продуктивна дјелатност, док су све друге дјелатности биле стерилне. То се косило са економском политиком и прије и послје физиократа, јер су и занатлије

¹⁰ Исто, стр. 27.

¹¹ Исто, стр. 25.

у градовима и индустрији били нужни за стварање тржишта, а тиме и богатства за сељаке.

У другој фази, четрдесетих година деветнаестог вијека, теорија глобализације се фокусира на размјену и трговину. Енглеска је престала да штити сопствену пољопривреду царинама, а истовремено је вршила притисак на друге да престану да штите своју индустрију. Сматрало се да ће друштвени проблеми бити превазиђени ако се елиминишу ограничења у економији. То је довело само до већих социјалних проблема који су експлодирали 1848. год. са револуцијама у свим великим европским земљама осим Русије и Енглеске. Из таквог стања почела је да се стварају земље благостања.

Савремена теорија глобализације

Основна претпоставка савремене теорије глобализације полази од тога да су све различите привредне дјелатности квалитативно исте као носиоци привредног раста и стога ће глобализација и слободна трговина створити економску хармонију. Таква теорија испушта из вида да ће неке земље факторе који ће утицати на то постати богатије, а неке сиромашније. У том смислу наглашавају се користи које глобализација доноси привредном расту из чега нужно проистиче да корист које глобализација доноси не могу сви имати исту. Уколико је привреда географски изолована, окружена копном тешко приступачним путевима, биће отежани услови прихватања позитивних ефеката глобализације. Поред тога заштитне мјере индустрије у развоју је ризик за прерађиваче природних ресурса којим се одлаже и блокира напредак у привреди. Капитализам у жељи за већим профитом тражи јефтину радну снагу и природне ресурсе, чија експлоатација доноси економске ефекте, али умањује економски развој тих земаља кроз неадекватан трансфер технологије неопходне за брз економски напредак.

Деведесетих година прошлога вијека почела је нова технолошка револуција. Тај период је најближи периоду друге фазе глобализације. Карактерише их исти ирационални и безгранични оптимизам базиран на новој технолошкој револуцији. Вјера да ће тржиште створити аутоматску економску хармонију је била најјачи 1840 их и 1990 их година. Овај феномен се у другој фази глобализације назива слободном трговином, а у претходном вијеку - глобализацијом. Напуштен је дотадашњи Бретон/Вудски економски свјетски поредак, а нови свјетски

поредак дефинисан је Вашингтонским консензусом, који оспорава регулацију унутар држава. Према Вашингтонском консензусу демократски капитализам ће бити прихваћен у цијелом свијету, глобална слободна тржишта постаће реалност, разноврсне економске културе и системи постаће сувишни. Све ће се то претопити у универзално слободно тржиште.

Успостављањем глобалног слободног тржишта према Вашингтонском консензусу већина земаља је немоћна одупирању инвазији и доминацији производа из развијених земаља. Из суперсиле САД, која има велике транснационалне компаније, као кључне у процесу глобализације, наметаће се правни и други друштвени стандарди те земље¹². На тај начин ће свим народима, а не само малим и економски слаби, слабити њихов идентитет и претвориће се у колонију 21. вијека, у зомбије или карикатуре измоделиране по културним нормама новог империјализма, који осим што влада планетом и планетарним капиталом војном силом, и научним знањем, тежи да наметне другима свој језик, као и свој начин размишљања, вјеровања, уживања и сањања.¹³

Као и током 1840-их, сада смо на путу нове кризе у расподјели и, као тада, суочавамо се са тотално доминантном економском теоријом која поставља тезе да се криза не може десити. Финансијска криза која данас активно дјелује у свијету, примјер је кризе за коју су теоријски економисти тврдили да не може да се догоди. Социјална криза 1840-их година, првенствено је била национална. Данас је интернационална, криза расподјеле на првом мјесту.

Предности и мане глобализације

Глобализација онако како је спроводи Свјетска банка за обнову и развој и Међународни монетарни фонд представља тренутну економску интеграцију богатих и сиромашних држава. У економији налазимо аргументе за и против глобализације. Важан економски аргумент за

¹² Валтазар Богишић је, приликом израде Општег имовинског законика за Црну Гору, ослањао се на став руског теоретичара В. Суворјецког који је истицао основна начела историјског схватања права. Овај истакнути правник већ тада је указивао на право као један од битних елемената народног обиљежја и као један од битних израза народног духа, на право као неуништу самосвојину синтезу народног бића и основу његове духовне конституције, Р. Касагић, *Основи права и пословно право*, Брчко, 2005., стр 73.

¹³ Варгас Лосо, Марио, *Култура слободе*, <http://www.alexsandriapress.com>

глобализацију је да се производња добара и вршење услуга често одвија са значајним економијама обимом (растући принос), што утиче на смањење цијена. Технолошки развој и иновације као непрекидна акумулација знања иду у прилогу глобализације, јер се трошкови, по том основу, распоређују на већи број потрошача. То ће омогућити брже технолошке промјене и јефтине за сваког становника. Важан аргумент је синергијски ефекти кластера (феномен да знање највише напредује када више привредних друштава раде заједно).

Потпуно је јасно да су три групе фактора (економија обима, технолошке промјене и синергетски ефекти) тјесно међусобно повезане и нераскидиво зависне једна од друге и обезбјеђују конкурентност привредног друштва и државе¹⁴.

Аргументи за глобализацију, под одређеним условима, постају и аргументи против глобализације, онакве каква се она данас дешава. Свјетска банка за обнову и развој и Међународни монетарни фонд са аргументима за глобализацију не базирају се на истакнутим факторима. Умјесто тога, њихова основа је веома апстрактна теорија, у коме је сам капитал - а не знање и иновација - покретач капитализма. Боље разумијевање механизма који стварају економски раст доводи до бољег разумијевања тога што је тај раст толико неравномјерно распоређен између земаља и појединаца. То значи да се економска политика мора кројити према посебном економском стању једне земље. Умјесто да глобализација ствара изједначавање цијена и животног стандарда ("изједначавање цијена фактора производње") дешава се поларизација прихода ("поларизација цијена фактора производње"), да не постоји економија обима (нема фиксних трошкова), да нема трошкова у стицању новог знања и да је оно бесплатно и доступно свим становницима свијета. Стога неће бити потребна било каква подјела рада. Сваки појединац је самодовољан у свему осим у сировинама. Ствара се имагинарна идеја о универзалној економској хармонији, у којој у стварности не би било потребе за било каквом трговином осим трговине сировинама.

Мартин Вулф у својој књизи „Njhu Globalization Njorks“ брани глобализацију, али је јасно да у новом економском схватању предузетништва и иницијативе, и цијелог индустријског система - који се састоји од технолошких промјена и иновација, економија обима и

¹⁴ Организација за економску сарадњу и развој дефинише конкурентност једне државе као способност привредног друштва да буде међународно конкурентно истовремено док реалне плате у држави расту, Фрик С. Рајнер, *Глобална економија*, Београд, 2006, стр. 68.

синергија се не могу квалификовати и свести на бројеве и симболе. Једино је могуће квалификовати и описати: капитал, тржиште и радну снагу. Било је потребно времена да би политика сустигла теоријски развој. То је озбиљно почело да се дешава послје пада Берлинског зида 1989. год., што се у практичној примјени економије није довољно остварило. Ипак је то крај хладног рата те интензивирање контаката и сарадње међу државама.

На основу изложеног можемо утврдити позитивне и негативне утицаје глобализације. Позитивни утицаји су бројни: предузимљивост и креативност главних носилаца, добра организација рада, развој нових технологија и техника производње, рационализација и откривање нових сировина, развој нових извора енергије, што се одвија кроз интеграцију науке и производње. Другу групу позитивних утицаја чини реструктурирање производње гдје је радно интензивна производња лоцирана у земље у развоју, а капитално интензивна производња на подручјима развијених земаља. Трећу групу позитивних утицаја представља међузависност која се одражава кроз регионална удруживања, пренос знања и технологије, боље искоришћавање природних ресурса, едукацију радника.

Негативни утицаји глобализације изражавају се преко наметања обичаја, културе развијених земаља, друштвених стандарда, потискивања традиционалних вриједности, неравномјерне запослености у земљама у развоју, финансијске доминације развијених земаља.

Неправилности у глобализацији, у одређеном временском периоду, изазивају економску кризу. У данашње вријеме економска криза је најављена¹⁵ и очекује се њезино трајање наредних неколико година када ће уочене неправилности и на бази тога нове мјере почети да дају резултате.

¹⁵ Михаил Леонидович Хазин, као замјеник начелника Економске управе, именован 1997. год. као свој први задатак схватио је као свој први задатак да предсједнику Русије Јелцину поднесе извјештај о економској ситуацији у Русији. У припреми извјештаја схватио је да земља иде у стечај ако хитно не промјени своју економску политику. Исти аутор у интервјуу за Космополскаја правда је изјавио: „Исто онако као што је наше тржиште краткорочним државним обвезницама исцрпило све државне сокове Русије, тако америчка берза хартијама од вриједности исисава ресурсе цијелога свијета. Може се предвидјети истовјетна завршница, нема друге. У лјето 2000. год. у часопису „Експерт“ појавио се нас чланак под насловом „Пријети ли Америци апокалипса“. Закључак: „ако већ у прољеће 1998. више није било могуће да се избјегне банкротство Русије, неће бити могуће зауставити проблеме са којима се Америчка привреда суочава“, НИИ бр. 3021, од 20. 11. 2008. год. Текст извјештаја о економској ситуацији којег је Хазин послао одговарајућим лицима.

Summary

In contemporary condition of economic activity globalization is reality. It makes conditions for better diplomacy which connects citizens in the world, exchanges goods, services and opens boundaries for new technology to break through. In theory we are often warned about globalization consequences which are being achieved through the export of natural resources from developing countries to highly developed countries and these countries import expensive devices for manufacture, in other words contemporary technological devices (in recent decades accomplished results dispute that). Namely, a large number of factories from the USA was transported and installed in China because of considerably cheaper labour. In the latest years of this century China accomplishes the biggest rate of the growth of economy in the world (planned for 2009, 8,5%). Globalization enables refinement and personnels training in developing countries which can thus soon increase the effects of the growth of economy in their countries.

Multinational companies have the key role in the accomplishment of the process of globalozation. Because of economic significance and activity their impact on accordance with legal regulations of the countries with unique world standars and opening of the boundaries of the flow of good is big. They contribute to the flow of the most important resources-information.

Developing countries can adjust to the globalization by the help of international institutions and developed countries. The reforms of the global financial system and aid to developing countries are important factors for their integration of the globalization process.

Key words: *globalization, natural resources, modern technology, multinational companies.*